

**„SINDICATE ȘI SINDICALIȘTI.
O ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ A RECONSTRUCȚIEI
SINDICALISMULUI ÎN ROMÂNIA”
(Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2000)**

GHEORGHE SOCOL

Eșecul proiectului teoretic al comunismului și prăbușirea așa zisului socialism real au venit pe neașteptate la sfârșitul deceniului al nouălea și începutul deceniului al zecelea ale secolului al XX-lea. A fost suficient ca fosta Uniune Sovietică să renunțe, în 1989, la tutelarea țărilor Europei centrale și de est, comunizate de aceeași Uniune Sovietică cu peste patru decenii în urmă, pentru ca edificiul politico-statal, ce părea de neclintit, din această parte a continentului, să se năruie. După numai doi ani, în 1991, socialismul avea să aibă aceeași soartă chiar în țara care îl inventase: Uniunea Sovietică.

Privind retrospectiv, perioada socialistă din istoria statelor respective apare drept o abatere regretabilă, impusă voluntarist, de la cursul lor evolutiv firesc. De aceea, după demolarea sistemului socialist, această parte de lume se va afla în fața necesității unei restructurări economice și sociale profunde pentru a se reînscris pe făgașul evolutiv natural de care aminteam.

Succint spus, în momentul actual evoluția socială firească o identificăm acolo unde persoana umană se bucură de cea mai multă libertate și de posibilitatea valorificării cât mai depline a potențialului individual, unde organizarea și instituțiile societății fac posibilă obținerea celor mai înalte performanțe economice și unde, în același timp, există mai multă justiție, respectiv în țările capitaliste dezvoltate.

Din punct de vedere practic, revenirea la normalitate a țărilor care au cunoscut episodul socialist presupune o vastă operă de construcție economică, instituțional-juridică, culturală, umană etc., într-un cuvânt, o remodelare a tuturor componentelor structurale ale societății, alterate în fizionomia și funcționalitatea lor în epoca socialistă. O astfel de componentă nelipsită în societatea modernă, dar care în perioada socialistă devenise o formă fără fond, de care se ocupă cartea, este sindicatul.

Ca organizații profesionale, sindicatele sunt indispensabile în societățile democratice pentru realizarea echilibrului între diferitele forțe care acționează pe piața muncii, în societate în general, și pentru promovarea justiției sociale. Adunând sub steagul lor un număr mare de oameni și bucurându-se de autonomie organizatorică, în țările democratice sindicatele sunt cu adevărat o forță redutabilă peste care cu greu se poate trece. De aceea, subordonarea sindicatelor este o

preocupare constantă pentru regimurile totalitare care prin definiție tind să dețină monopolul puterii.

Regimul comunist a ilustrat la modul ideal această preocupare, astfel că în toate fostele țări socialiste sindicatele nu numai că erau lipsite de capacitatea de a exprima interesele reale a celor reprezentați, dar, dimpotrivă, deveniseră un mijloc suplimentar de control al autorităților de partid și de stat asupra salariaților. Dealtfel, deturnarea sindicatelor de la misiunea ce le revine în mod firesc era recunoscută cu cinism atunci când, definindu-li-se rolul în societatea socialistă, se spunea că ele sunt o curea de transmisie, adică un releu de propagare a mesajului provenind de la forurile partidului.

România socialistă n-a făcut excepție în ceea ce privește decăderea, caracteristică regimurilor totalitare, a sindicatelor din drepturile lor legitime. Am putea spune că, dimpotrivă, formalismul funcțional și subordonarea sindicatelor față de partid au atins la noi limite greu de regăsit în alte țări. În special în ultimii ani ai regimului, din organizații de promovare a drepturilor salariaților și a bunăstării, sindicatele fuseseră transformate în instrumente de mobilizare în sensul dorit de liderii comuniști. Cu alte cuvinte, așa cum se spune în cartea menționată în titlu, deveniseră o ficțiune.

Înlăturarea regimului comunist în decembrie 1989 a adus la ordinea zilei crearea unor organizații care să exprime cu adevărat voința și interesele profesionale ale aderenților. Dar după patruzeci și cinci de ani de sindicalism fictiv, reinventarea sindicalismului autentic, pilon indispensabil, alături de patronat și de guvern, al echilibrului social, avea să se dovedească destul de dificilă în practică. Cartea Floricăi Vasiliu încearcă să reconstituie în liniamentele sale generale, din punct de vedere sociologic, și să evalueze critic acest proces.

Febrilitatea, tatonările și improvizatia care au caracterizat acțiunea de refacere a organizațiilor sindicale în primele luni ale anului 1990 ar putea da impresia că s-a acționat pe un teren absolut gol. Realitatea este că, la instaurarea comunismului, în România sindicalismul avea deja o tradiție de aproape o sută de ani, fiind oarecum sincron cu cel european. Deși din ce în ce mai estompată, amintirea acestui trecut de viață sindicală reală nu a dispărut niciodată cu totul. O dovadă în acest sens sunt cele câteva încercări timide de creare a unor sindicate independente, pe care însă regimul comunist le va reprima cu duritate.

Deși valoroasă, tradiția aceasta nu va influența procesul de refacere a structurilor sindicale de după 1990. Cu toate acestea, scurta ei evocare în lucrare, din perspectivă sociologică, este binevenită, mai ales dacă avem în vedere că, în perioada socialistă, istoria mișcării sindicale din țara noastră și semnificația acesteia au fost manipulate abuziv, *pro domo*, de către guvernarea comunistă.

Sentimentul descătușării, climatul stenic de libertate, nevoia imperioasă de organizare autonomă, amplificată de neîncrederea justificată în politică și mai ales în politicienii de ocazie intrați în arenă după decembrie 1989, iată ce a dat naștere, îndată ce s-a stins vuetul ultimelor convulsii ale revoluției, unei adevărate frenezii

sindicale. Frenesia aceasta s-a manifestat pe fondul dezorientării generale, al absenței unor repere certe, al lipsei culturii civice și politice, anarhiei generalizate favorizate de vidul legislativ și instituțional și de individualismul exacerbat, în condițiile inexistenței unor lideri credibili. Pentru că sindicalismul nu poate fi altfel decât societatea din care face parte, așa cum pe bună dreptate se arată în lucrare, rezultatul a fost, inițial, o mișcare haotică de creare a numeroase structuri sindicale ce se vor concura și contesta reciproc și o evoluție paralelă, dacă nu chiar contradictorie, între nivelul sindical de bază și palierul național, care prin o parte din persoanele implicate și prin conduită amintea în multe privințe de fostele sindicate comuniste.

Examinarea atentă a procesului de refacere a mișcării sindicale autonome din țara noastră i-a permis autoarei să observe, îndreptățit, dincolo de aspectele frapante menționate mai sus, existența unor fenomene de continuitate și discontinuitate.

În prima categorie s-ar înscrie: 1. Caracterul de masă al sindicalismului renăscut, ceea ce nu exclude existența unor tendințe de racordare la evoluția existentă pe plan mondial, de birocratizare și profesionalizare a activității sindicale; 2. Caracter predominant muncitoresc, consecință a configurației socio-profesionale caracteristică societății noastre; 3. Redusă diferențiere funcțională; 4. Alegerea organelor de conducere sindicală de către delegați și nu prin scrutin general; 5. Prezența printre lideri a unor activiști ai sindicatelor comuniste.

Discontinuitatea în raport cu sindicalismul perioadei comuniste autoarea lucrării o identifică în: 1. Relațiile administrație-sindicate nu mai sunt de supraordonare, respectiv supunere, ci de parteneriat; 2. Alinierea obligatorie a sindicatelor la punctul de vedere al administrației este acum înlocuită cu conștiința posibilității existenței unor abordări diferite și chiar a unor conflicte între cele două; 3. Autonomia sindicatelor, posibilitatea existenței unor divergențe ori conflicte ale acestora cu ceilalți parteneri sociali fac necesară apariția negocierii ca modalitate de tranșare a diferendelor, funcție pe care și-o asumă liderii sindicali.

Pe o anumită treaptă de evoluție a societății, sindicatele reprezintă, prin capacitatea lor de mobilizare și exprimare a aspirațiilor celor mulți, chintesența societății civile. Așa se explică locul proeminent deținut în prezent de sindicate în țările dezvoltate. Din acest punct de vedere nimic surprinzător în această frenesie a organizării sindicale, de după 1989, din țara noastră. Dar dacă organizarea sindicală este o necesitate intrinsecă a societății moderne, de la care România actuală nu are a face excepție, aspectele sui-generis ale renașterii sindicalismului la noi sunt explicate în lucrare prin contextul psihosocial în care s-a desfășurat acest proces.

Referitor la acest aspect, este deosebit de interesantă observația din lucrare că imediat după 1989, în țara noastră, a avut loc o „dublă restaurație”: restaurația fostei nomenclaturi de nivelul doi sau trei, în primul rând, în câmpul acțiunii politice, și a fostelor partide istorice scoase în afara legii în 1947 (p. 32). („Restaurație” poate nu e cel mai bine spus, mai ales în cazul partidelor istorice,

care numai de restaurație nu au avut parte după 1989, n. n.). Această restaurație, cum e numită în carte, a dus la apariția unei adevărate falii sociale care constă în aceea că o parte din populație nu se regăsește în nici unul din cei doi poli politici menționați, așa încât sindicatele au putut părea mai apropiate de aspirațiile unei bune părți din populație.

Dacă dubla „restaurație” a fost, ca să spunem așa, cauza favorizantă a exploziei sindicale de la noi, hotărâtoare s-a dovedit, se spune îndreptățit în lucrare, preponderența muncitorimii în structura socială și existența, conștientizată sau nu, a tendințelor de fundamentalism muncitoresc, expresie a persistenței ideii rolului conducător al clasei muncitoare, a egalitarismului și a luptei de clasă (pp. 33-34).

Amploarea și dinamica fenomenului sindical postcomunist din România sunt apoi condiționate, ni se spune, de regula veche, potrivit căreia fiecare salariat trebuie să facă parte din sindicat, de precaritatea condițiilor de viață lăsate de vechea orânduire, ori de mentalitatea paternalistă instaurată temeinic în fizionomia spirituală a uni procent însemnat de populație.

Renăscut într-o perioadă în care societatea românească trecea prin mari tensiuni iar populația se confrunta cu numeroase lipsuri materiale, când încă nu era prea clar pe ce drum se va angaja țara, când demagogia lipsită de scrupule putea ușor zăpăcii oamenii, când persoanele bine intenționate erau de regulă lipsite de expertiza cuvenită pentru a face treabă bună ori erau puși în umbră de lichele, „în România s-a impus totuși sindicalismul de tip reformist și nu cel anarho-revoluționar” (p. 47). O caracterizare corectă a începuturilor mișcării sindicale postcomuniste de la noi afirmată cu convingere și cu asumarea riscurilor. Care riscuri și de ce? În primul rând pentru că, în această perioadă, au existat numeroase conflicte, inclusiv unele care au avut în prim-plan sindicatele. În al doilea rând, pentru că, de regulă, analiștii sociali și ziariștii sau, mai general, opinia publică au acuzat frecvent sindicatele că sunt turbulente. Acestei recriminări de ordinul evidenței autoarea îi opune, pe de o parte, poziția de principiu că sindicatele sunt instituție de bază a unei societăți democratice și între prerogativele ei este și aceea de a desfășura acțiuni revendicative, și, pe de altă parte, ideea că, într-o relație de parteneriat, toți partenerii sunt vinovați de disfuncționalitățile și tendințele anomice existente, nu doar unul dintre factorii implicați în relație, respectiv, în acest caz, doar sindicatele.

Proasta reputație de care s-au bucurat sindicatele, mai ales în primii ani după ce s-au reconstituit ca organizații autonome, a fost cauzată, în mare măsură, de mineriade. Or mineriadele, cel puțin cele din 1990 (și chiar și cele ulterioare, am adăuga) nu se înscriu, după părerea Floricăi Vasiliu, în perimetrul acțiunilor sindicale. Ca să poată fi incluse aici, mineriadele ar fi trebuit să fie generate de conflicte de muncă, ceea ce nu este cazul cu aceste manifestări. În plus, mijloacele și modalitățile de acțiune utilizate cu acele prilejuri nu fac nici ele parte din arsenalul îndeobște folosit în acțiunile sindicale. Cu toate acestea, într-adevăr nu sunt puțini aceia care au considerat mineriadele acțiuni sindicale, confuzia fiind

indusă de împrejurarea că inițiatorul principal al acțiunilor respective, Miron Cozma, părea a nu fi altceva decât lider sindical.

Indiferent de percepția nefavorabilă a celor care nu erau direct implicați în această operă și cu toate dificultățile inerente și imense ce stau în fața unei construcții instituționale cu asemenea dimensiuni, acțiunea de refacere pe baze noi a edificiului sindical național și-a urmat cursul într-un ritm deosebit de alert. În câțiva ani de zile, între 1990–1995, procesul respectiv va parcurge mai multe etape care în condiții normale ar fi luat probabil câteva decenii. Referitor la acest aspect, este mai puțin important dacă procesul real a parcurs exact șase etape, câte sunt identificate în carte. Ceea ce contează este că sunt înregistrate principalele momente care au marcat această evoluție.

Tatonând și învățând din greșeli, organizarea de jos, de la bază, și cea de la nivel central, treptat se vor conjuga iar rezultatul va fi crearea unor structuri sindicale viabile și capabile să-și afirme prezența activă în câmpul social. Între aceste realizări notorii ale renașterii sindicalismului autentic pot fi enumerate constituirea câtorva centrale sindicale cu reprezentare națională (CNSLR–Frăția, Convenția Sindicatelor Democratice, Blocul Național Sindical, Cartel Alfa) care grupează în jurul lor un număr mare de aderenți (în carte se vorbește de existența, la un moment dat, a circa cinci milioane). Putem apoi adăuga apariția unor lideri devotați mișcării sindicale care între timp s-au format pentru această activitate și au căpătat experiență. În sfârșit, în contul sindicatelor pot fi trecute, la activ, diverse acțiuni cu adevărat sindicale: negocieri serioase cu ceilalți parteneri sociali, revendicări justificate cu argumente, greve etc.

În carte se face de mai multe ori legătura între particularitățile sindicalismului românesc renăscut, contextul psihosocial postcomunist în care s-a petrecut procesul respectiv și personalitatea celor care s-au aflat în fruntea lui și i-au orientat desfășurarea. Contextul psihosocial în care s-a petrecut reconstrucția sindicatelor ca instituție autonomă este pe larg evocată în capitolele 1 și 2 ale lucrării și la el ne-am referit, succint, mai sus. Urmează, logic, în continuare, să fie examinat impactul liderilor sindicali asupra fizionomiei mișcării sindicale din România de după 1989. Considerente de ordin practic și nu numai au impus autoarei să materializeze această intenție recurgând la istoria vieții liderilor sindicali.

Secțiunea aceasta a volumului începe cu un capitol de justificare a metodei ca atare, atât cu argumente de ordin teoretic (autobiografiile înlesnesc cunoașterea particularului și generalului, ni se spune), cât și prin invocarea unor autori și lucrări în care metoda a fost utilizată cu rezultate remarcabile (William Thomas și Florian Znaniecki, *The polish peasant in Europe and America* și Oscar Lewis, *Copiii lui Sanchez*).

De remarcat preocuparea Floricăi Vasiliu de a diminua, pe cât posibil, apariția unor derapaje subiective din partea celor investigați prin utilizarea unor ghiduri de interviu care obliga subiecții la răspunsuri factuale, deci destul de precise, în general.

Ca să realizeze această parte a lucrării, au fost contactați peste 70 de lideri sindicali de la care a obținut 58 de (auto)biografii. După cum ni se precizează, persoanele respective sunt din Sibiu și din alte județe din sudul Transilvaniei. Din mărturia autoarei că a renunțat la biografiile unor lideri de nivel confederativ, deducem că (auto)biografiile utilizate în lucrare aparțin unor lideri de nivel local care, după opinia noastră, au, evident, un impact destul de redus asupra fizionomiei de ansamblu a mișcării sindicale din țara noastră. Ca atare, este forțat metodologic să deducem (sau să punem în legătură) trăsăturile unor centrale sindicale naționale precum CNSLR–Frăția, BNS, CSD etc. ori ale sindicalismului românesc în general pornind de la biografiile unor lideri a căror autoritate și influență cu greu depășesc nivelul local. Dacă totuși datele acestor lideri locali se află în concordanță cu trăsăturile generale ale sindicalismului nostru, ceea ce cartea susține, acest lucru poate să însemne, între altele, că biografia liderilor sindicali de nivel central nu se deosebește fundamental de aceea a liderilor locali. Ceea ce este discutabil.

Ancheta privind liderii sindicali ar fi fost ideal să se încununeze cu realizarea profilului psihosocial al acestora, ca al doilea reper, după contextul social, în explicarea tribulațiilor pe care le-a cunoscut procesul refacerii mișcării sindicale precum și a manifestărilor sale publice. Cum se recunoaște în carte, dezideratul acesta maximal nu a fost atins. Ca cititor pot fi însă mulțumit și cu cele câteva trăsături care definesc acest profil, pentru că ele sunt într-adevăr semnificative în situația dată.

Lectura biografiilor respective ne arată că viața liderilor supuși observației a fost îndeobște ternă, urmare atât a condițiilor generale proprii societății socialiste în care au trăit, cât și a statutului profesional de regulă modest, indiferent de calificare. Căderea regimului comunist și libertatea i-a găsit deci în situația de a dori cu ardoare să-și schimbe viața, De aici, angajarea în lupta sindicală.

În acest moment al analizei simțim nevoia unei clarificări suplimentare. Desigur, insatisfacția cu situația prezentă generează, de regulă, dorința de schimbare. Revoluția din decembrie, care s-a bucurat de cea mai largă adeziune, a arătat că dorința de schimbare era aproape unanim împărtășită. Asta înseamnă că dorința de schimbare nu este suficientă pentru a explica de ce unii au devenit lideri sindicali. Pentru a răspunde la această întrebare, investigația sociologică ar fi trebuit să-și adauge perspectiva psihologică.

Biografiile liderilor anchetați ne arată că persoanele respective dispuneau de o cultură civică și politică rudimentară, că, în plus, erau aproape complet lipsite de informații și cunoștințe privind funcționarea sindicatelor. Avem aici o motivație suficientă pentru inconsecvența doctrinară, băjbâielile organizatorice și incoerențele acționale care au caracterizat mișcarea sindicală în primii ani de după refacerea ei în condiții noi.

Aceleași biografii ale liderilor ne arată că, în marea lor majoritate, aceștia au avut, până în 1989, un status profesional și social scăzut. Așa se face că unii dintre ei, ajungând în fruntea sindicatelor, s-au dovedit oportuniști și ariviști, s-au arătat

obediinți față de deținătorii puterii la nivel macro și micro, ori pur și simplu au trădat sindicatele și au intrat în politică în speranța, dealtfel confirmată, că lipsa lor de scrupule nu numai că nu va primi sancțiunea cuvenită, ci, dimpotrivă, va fi răsplătită cu înalte demnități. Cât de mult a contribuit acest gen de mobilitate la subminarea încrederii membrilor de rând în sindicate și ce urmări are la nivelul moralității publice nu mai este nevoie să spunem.

Câștigul principal al secțiunii consacrate caracterizării liderilor de sindicat prin intermediul (auto)biografiei lor este demonstrarea concluziei că sindicalismul primilor ani de viață sindicală, de după 1990, este determinat de calitatea liderilor. Într-o măsură mult mai mare decât în cazul unor organizații sindicale mature, în țara noastră, până în 1995 (și, am putea adăuga, până în prezent) adecvarea activității sindicale la obiectivele sale normale a depins de competența și calitatea liderilor.

Avansând ideea că imaginea despre sindicate este parte integrantă a sindicalismului, cartea continuă cu un capitol consacrat modului cum se văd sindicatele și liderii lor din câteva perspective: a aderenților înșiși, a liderilor, a partenerilor de dialog ori a opiniei publice în general. Imaginea despre sindicate este importantă pentru că, afirmă Florica Vasiliu, „funcționalitatea ca și disfuncționalitățile sindicatelor...sunt în mare parte determinate de această imagine care influențează totodată și legitimitatea lor” (p. 150). Este vorba, iarăși, de un capitol în care ideile avansate sunt sprijinite și pe sondaje, inclusiv un sondaj propriu realizat în Sibiu, în 1994, privind imaginea liderului sindical.

Fără a intra în detalii de ordin teoretic, care conferă considerațiilor dezvoltate în acest capitol o remarcabilă pertinentă epistemologică, mă limitez la relevarea câtorva din cele mai semnificative reprezentări privind sindicatele.

În general, imaginea oamenilor despre sindicate ca organizație este obiectivă și concordă cu realitatea pe care o reflectă. În funcție de perspectiva din care este privită instituția sindicală și acțiunile ei, respectiv, de grupul de referință, există desigur nuanțe. Astfel, pentru sindicaliști, evoluția fenomenului sindical la scară națională și activitatea sindicală corespund doar parțial așteptărilor. Totuși, în ciuda slăbiciunilor lor și ale liderilor, sindicatele reprezintă pentru aderenți singura organizație capabilă să le apere drepturile și să-i protejeze social. În schimb, pentru mulți manageri, sindicatele sunt o sursă de disfuncții inutile. Privit din perspectiva liderilor sindicali, indiferent de afiliere, doctrină sau simpatii politice, sindicalismul nostru este slab (datorită, în principal, implicării reduse a aderenților în acțiunile sindicale), marginalizat, manipulat.

Asupra ultimelor două capitole ale cărții nu insist. În ceea ce-l privește pe penultimul, intitulat **Principalele trăsături și tendințe ale sindicalismului din România (1990–1995)**, personal consider că, pe de-o parte, repetă ceea ce s-a spus, pe larg, în capitolele anterioare, așa încât ne-am afla în situația să reluăm idei deja amintite; pe de altă parte, deschiderea spre viitor promisă, de identificare a unor tendințe, nu se confirmă. Cât privește ultimul capitol, care se referă la modelul

canadian de sindicalism, rostul său este să ilustreze cam cum arată și ce fac sindicatele într-o societate postmodernă sau postindustrială. Fiind de acord că intenția pedagogică implicată în invocarea modelului canadian de sindicalism este salutară, nu putem totuși să nu observăm că o țară care se luptă din greu să se desprindă de socialism și etatism și să pună bazele societății capitaliste, ca România, mai are mult până să adopte modelul sindical canadian.

Încheind această recenzie, mă simt dator (și o fac cu plăcere) să subliniez câteva din meritele cărții.

1. Analiza sociologică a reconstrucției sindicalismului în România post-comunistă, pe care ne-o propune Florica Vasiliu, privește un proces pe cât de important, pe atât de complex al tranziției spre societatea cu economie de piață, democratică.

2. Inexistența unor precursori cu lucrări de o amploare și pertinentă similare, pe tema respectivă, fac din acest studiu o operă de pionierat în literatura sociologică românească consacrată subiectului.

3. Rețeaua conceptuală bine articulată și presupuzițiile teoretice adecvat alese impun cartea ca o lucrare deosebit de solidă.

4. Îmbinarea judicioasă a observației și analizei empirice a fenomenelor concrete, reale, cu elaborarea teoretică conferă cărții atât deplină autenticitate factuală, cât și veridicitate științifică.

Laolaltă, aceste calități, cărora li s-ar putea adăuga și altele, fac din cartea

Sindicate și sindicalști, de Florica Vasiliu, o analiză sociologică model a unui proces social.